

*Doctoral Research
Докторантски изследвания*

СТЕПЕН НА ФОРМИРАНОСТ НА ЕЗИКОВИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ У УЧЕНИЦИТЕ ОТ ВТОРИ КЛАС

Десислава Петрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Учениците от втори клас показват високо ниво на формиране на езиковите компетентности в съответствие с учебната програма за втори клас. Има статистически значима разлика в постиженията на момичетата и момчетата. Учениците са усвоили в много висока степен знанията и уменията в областта на синтаксиса. Показват по-ниски резултати в областта на морфологията: усвоили са знания за правописа на звучни съгласни в края на думата и умения за проверка на правописа, но се затрудняват при проверката на правописа на неударена гласна, особено ако думата е в мн.ч.; умеят да различават изучените части на речта и да определят техните категории род и число.

Keywords: language competences; acquisition; grammar; morphology; syntax

С влизането в сила на Закона за предучилищното и училищното образование (обн., ДВ, бр. 79 от 13.10.2015 г., в сила от 1.08.2016 г.) и свързаните с него нови учебни планове е необходимо да се проучи постигането на очакваните резултати от обучението, да се установят постиженията и пропуските на учениците при овладяването на езиковите знания и формирането на умения за идентифициране, разграничаване и правилна употреба на изучаваните фонетични, граматически и лексикални единици и техните форми.

През месец април 2017 година на територията на страната беше проведено представително изследване с **цел** установяване равнището на формиране на езиковите компетентности на учениците от втори клас. **Задачите** на изследването са: да се изясни теоретично характерното за учебното съдържание и очакваните резултати от обучението по български език във втори клас; да се създаде подходящ диагностичен инструментариум за установяване равнището на формираност на езикови компетентности у учениците от втори клас; да се направи количествен и качествен анализ на получените резултати; да се направят изводи и заключения. **Предмет** на изследването е равнището на

формираност на езикови компетентности. **Обект** на изследването е обучение-то по български език във втори клас.

Изследването е проведено с 447 ученици във втори клас от 8 училища в 5 населени места в страната. В София са изследвани 342 ученици. От тях: 161 – от средно училище в район „Витоша“ (2. СУ „Акад. Емилиян Станев“), 74 – от основно училище в район „Лозенец“ (139. ОУ „Захарий Круша“), 94 – от основно училище в район „Люлин“ (33. ОУ „Санкт Петербург“), 13 – от частно училище (ЧСУ „Дружба“). В Пловдив са изследвани 17 ученици от ОУ „Гео Милев“. В Разград са изследвани 58 ученици от ОУ „Никола Икономов“. В област София, община Брезник, са изследвани 30 ученици: 27 – от СУ „Васил Левски“ в гр. Брезник, и 3 – от ОУ „Христо Смирненски“, защитено училище в с. Ноевци. Броят на момичетата и момчетата е приблизително еднакъв: 230 момичета и 217 момчета.

Извадката е представителна, гнездова и рандомизирана. По данни на Националния статистически институт за 2016/2017 г. учениците от начален етап (I – IV клас) са 263 218. Приемаме, че $\frac{1}{4}$ от тях, или 65 805, са във втори клас. При размер на генералната съвкупност 100 000 е необходимо размерът на извадката да бъде 398 (при $\pm 5\%$ максимална грешка на извадката) (Ivanov, 2006).

Получените данни са независими от лицето, което провежда изследването, т.е. данните са обективни. Изследването е проведено със съдействието на директори, специалисти по образованието в общините и много начални учители.

Изследването е реализирано чрез **тест**, състоящ се от 2 субтеста – всеки с по 10 тестови задачи. Седем от задачите са със затворени отговори, с по 3 избираеми отговора – един от които е верен, а останалите са дистрактори. Останалите 3 задачи във всеки субтест са със свободен отговор (Stoyanova, 1996).

За целите на изследването с оглед задачите в тестовете бяха анализирани учебните програми, които са в сила в настоящия момент. Учениците, с които е проведено изследването, се обучават по учебната програма, обнародвана през 2002 г. За тях учебните програми по новия Закон за предучилищното и училищното образование ще влязат в сила през учебната 2019/2020 година, когато те ще постъпят в пети клас.

Една от основните цели на обучението по български език и литература според Учебната програма в сила от 2002 година е „овладяване и задълбочаване на знанията за строежа на езика и езиковите и речевите единици, за някои правоговорни, правописни, пунктуационни и граматически норми“⁽¹⁾.

На основата на тези цели са изведени компетентностите, които трябва да са формираны у ученика в края на втори клас.

„Ученикът:

– може да разграничава звучните и беззвучните съгласни в техните корелативни противопоставяния; може да прави разлика между изговор и правопис

на звучните съгласни в края на думите; умее да прави проверка за изговора и правописа;

- може да прави разлика между изговор и правопис на звучните съгласни пред беззвучните и да прави проверка;

- може да разграничава формите за мн.ч. на глаголите, завършващи в ед.ч. на -а, -я и -м;

- може да разграничава в практически план промяната в интонацията при изговора на съобщително и въпросително изречение, разграничава смисъла им, умее правилно да ги използва;

- може да си служи с правописен речник, да ползва учебни енциклопедични речници на термините;

- може да разграничава и употребява в речта си съществителни собствени и нарицателни имена в м., ж. и ср.р., в ед. и мн.ч., умалителни съществителни имена, прилагателни имена в м., ж. и ср.р., в ед. и мн.ч. и глаголи в ед. и мн.ч.“ (Ivanova, 2007).

Тази идея е залегнала и в новата учебна програма за II клас, утвърдена със заповед № РД 09-300 от 17.03.2016 г., в която са изведени следните цели:

- „...– усъвършенстване на уменията на учениците да говорят и четат правилно и изразително, да пишат грамотно и четливо;

- овладяване на знания за езиковите и речевите единици, за промените на звуковете в различни фонетични позиции, за частите на речта (съществително име, прилагателно име, глагол), за видовете изречения по цел на изказване. Акцентът е поставен върху звуковете (гласни – съгласни и фонетичните им промени в потока на речта, корелацията на съгласните звукове по признака звучност – беззвучност, корелацията на гласните звукове по признака тесни – широки), частите на речта (съществително, прилагателно име, глагол и техните граматически категории), видовете изречения по цел на изказване (съобщително и въпросително), словосъчетанието, лексикалното значение на думата, видовете учебни речници – правописен, енциклопедичен и пр.“⁽²⁾.

На основата на тези цели са изведени очакваните резултати от обучението в края на класа. „Ученикът трябва да:

- разграничава гласни и съгласни звукове и техни признаци;

- прави проверка за правописа на гласни в неударена сричка, на звучни съгласни пред беззвучни и в края на думата;

- разграничава думите с ударение от думите без ударение и ги изписва правилно:

- разпознава глагола, съществителното име и прилагателното име като части на речта;

- определя вида, рода и числото на съществителното име;

- съгласува прилагателното и съществителното име по род и число;
- знае за речниковото значение на думата;
- използва азбучен ред за търсене на дума в речник;
- разграничава словосъчетание от изречение;
- разпознава различни по цел на изказване изречения (съобщителни и въпросителни).
- оформя пунктуационно правилно съобщително и въпросително изречение.^{“1)“}

Ако сравним двете учебни програми (от 2002 г. и от 2016 г.), ще забележим, че няма съществени разлики между тях в съдържателно отношение. Очакваните резултати и в двете са еднакви, няма различия във въвежданите понятия. Новата учебна програма е значително съкратена и опростена.

Таблица 1. Субтест 1

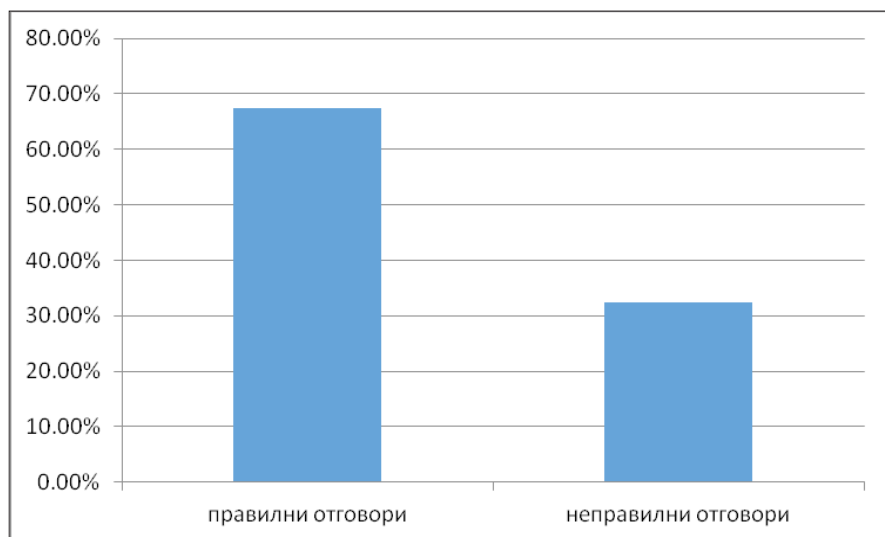
Субтест 1 Задача	Постижения по региони				Постижения общо 447 изсл. уч.	Верен отговор
	Пловдив 17 изсл. уч.	Разград 58 изсл. уч.	София-област 30 изсл. уч.	София-столица 342 изсл. уч.		
Зад. 1	12 70,6%	27 48,3%	13 43,3%	208 60,8%	260 58,1%	В
Зад. 2	16 94,1%	54 93,1%	26 86,7%	227 66,4%	323 72,3%	А
Зад. 3	14 82,4%	53 91,4%	25 83,3%	328 95,9%	420 94,0%	А
Зад. 4	12 70,6%	38 65,5%	14 46,7%	204 59,6%	268 60,0%	Б
Зад. 5а	10 58,8%	16 27,6%	11 36,7%	250 73,1%	287 64,2%	силни течения
Зад. 5б	9 52,9%	9 15,5%	7 23,3%	203 59,4%	228 51,0%	ср. р.
Зад. 5в	10 58,8%	14 24,1%	7 23,3%	204 59,6%	235 52,6%	мн. ч.
Зад. 6	9 52,9%	23 39,7%	7 23,3%	224 65,5%	263 58,8%	Воден
Зад. 7	16 94,1%	44 75,9%	26 86,7%	204 59,6%	290 64,9%	гълъби, гълъбов
Зад. 8	15 88,2%	43 74,1%	25 83,3%	268 78,4%	351 78,5%	А

Зад. 9	15 88,2%	31 53,4%	19 63,3%	274 80,1%	339 75,8%	А
Зад. 10	16 94,1%	35 60,3%	15 50,0%	248 72,5%	314 70,2%	Б

Таблица 2. Субтест 2

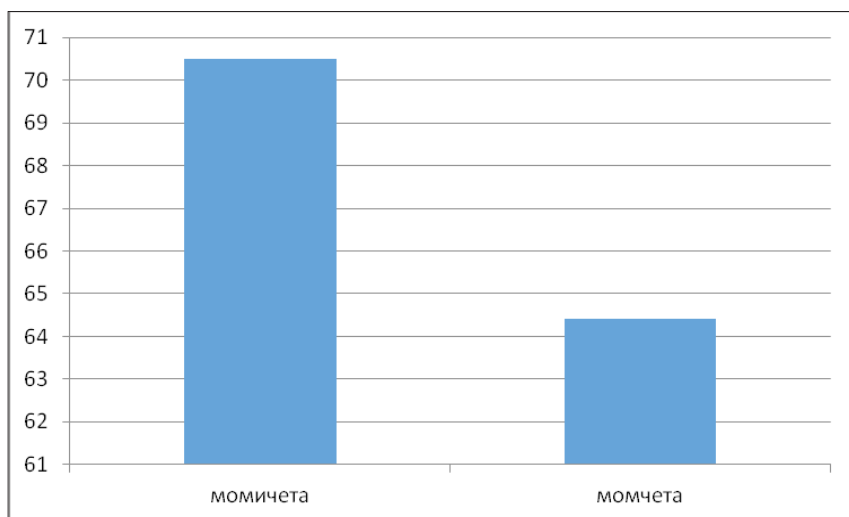
Субтест 2 Задача	Постижения по региони				Постиже- ния общо 443 изсл. уч.	Верен отговор
	Пловдив 16 изсл. уч.	Разград 58 изсл. уч.	София-об- ласт 21 изсл. уч.	София- сто- лица 348 изсл. уч.		
Зад. 1	4 25,0%	35 60,3%	12 57,1%	223 64,1%	274 61,9%	Б
Зад. 2	15 93,8%	53 91,4%	18 85,7%	332 95,4%	418 94,4%	А
Зад. 3	15 93,8%	56 96,6%	21 100%	322 92,5%	414 93,5%	Б
Зад. 4	11 68,8%	35 60,3%	12 57,1%	254 73,0%	312 70,4%	В
Зад. 5а	15 93,8%	21 36,2%	17 81,0%	261 75,0%	314 70,9%	житни нивя
Зад. 5б	11 68,8%	10 62,5%	13 61,9%	178 51,1%	212 47,9%	ж. р.
Зад. 5в	9 56,3%	17 29,3%	11 52,4%	183 52,6%	220 49,7%	мн. ч.
Зад. 6	1 6,3%	10 62,5%	2 9,5%	88 25,3%	101 22,8%	полски
Зад. 7	14 87,5%	47 81,0%	18 85,7%	302 86,8%	381 86,0%	хляба, хлябове, хлебен
Зад. 8	9 56,3%	44 75,9%	18 85,7%	291 83,6%	362 81,7%	Б
Зад. 9	4 25,0%	31 53,4%	17 81,0%	242 69,5%	294 66,4%	А
Зад. 10	12 75,0%	37 63,8%	16 76,2%	268 77,0%	333 75,2%	Б

Във връзка с посочените резултати от обучението са конструирани задачите в теста за установяване равнището на формиране на езиковите умения у учениците от втори клас. Броят на правилните отговори на тестовите задачи е 67,5% от всички отговори (фиг. 1), от което може да се направи изводът, че учениците показват високо равнище на формиране на езиковите компетентности.

Фигура 1. Съотношение на правилни и неправилни отговори

Разпределението на верните отговори по полов признак показва, че момичетата са дали 70,5% верни отговори, а момчетата – 64,4% (фиг. 2), което е статистически значима разлика.

Фигура 2. Разпределение на верните отговори по пол

Чрез задача 1 от двата субтеста се изследва доколко у учениците са формирани уменията да разграничават изреченията в текста. Както се вижда от таблица 1 и таблица 2, повече от половината ученици (60,0%) умеят да разграничават и да определят броя на изреченията в текста. Това се дължи на факта, че още в първи клас в предпрограмотителния период в учебните комплекти на всички авторски колективи присъстват задачи за разпознаване и конструиране на изречения, за моделиране. За съжаление, в учебните комплекти за втори клас такива задачи са по-рядко застъпени и това е предпоставка за недостатъчно трайните знания и умения за разграничаване и определяне броя на изреченията в текста.

Със задачи 2 и 3 от двата субтеста се цели да се установи в каква степен учениците разпознават и разграничават съобщително и въпросително изречение. Това са знания, придобити още в първи клас и развити във втори. Данните показват, че учениците познават съобщителното изречение (83,4%). По-високи са резултатите в разграничаването на въпросителното изречение (93,8%). Това се дължи на факта, че въпросителният знак в края му го прави лесно разпознаваемо. Няма съществена разлика между регионите освен по-ниските резултати на учениците от София-столица на задача 2 (80,9%), които се дължат вероятно на недостатъчното внимание, което учителите са обърнали на този въпрос.

Задача 4 интерпретира разпознаването на съществителното име от учениците и разграничаването му от други части на речта. Това е ново понятие за тях. Прави впечатление, че по-голямата част от учениците (65,2%) се справят с тази задача. Тази тема е широко застъпена в учебните комплекти на различните авторски колективи. Структурирано и ясно са изведени начините за разпознаването и определянето му.

Словосъчетанието също е ново понятие, въведено във втори клас, но както се вижда от резултатите, получени на задача 5а, голям процент от учениците (67,6%) са го усвоили. Типична грешка на тази задача е, че учениците бъркат словосъчетанието с изречението и някои са преписали цялото изречение. Препоръчвам в учебните комплекти за втори клас да се обърне повече внимание на разпознаването на словосъчетанието и неговата употреба в речта.

Задача 5б изисква от учениците да определят рода на словосъчетанието. Те са затруднени от това, че то е в множествено число и трябва да се приложи алгоритъмът за определяне на рода. Категорията „род на съществителното име“ е ново понятие за учениците и те се затрудняват да го определят. В повечето одобрени учебни комплекти за първи клас още в букварите могат да се открият задачи, които интерпретират тази тема, и е въпрос на педагогическо майсторство началният учител да подготви своите ученици още тогава на практическо ниво, без да въвежда понятието. Това е причината да се откроява такава значителна разлика в резултатите на учениците от Разград (39,0%) и

София-област (37,2) спрямо Пловдив (60,9%) и София-столица (55,3%) (табл. 1 и табл. 2).

В задача 5в учениците трябва да определят числото на словосъчетанието. Отново повече от половината (51,2%) са се справили с тази задача. Според мен учениците лесно определят разликата между единствено и множествено число, но тук са затруднени от това, че за да определят рода, трябва да превърнат словосъчетанието в единствено число. Разликата в постиженията на учениците от регионите Пловдив (57,6%) и София-столица (56,1%), от една страна, и Разград (26,7%) и София-област (37,9%), от друга, е значителна. Необходимо е да се предвидят повече часове за избираема подготовка. За да се избегнат грешки от такъв тип, са необходими повече упражнения за самостоятелна работа, за да може този алгоритъм да се автоматизира.

Задача 6 също е от отворен тип. С нея се изследва дали у учениците са формирани умения да правят проверка за правописа на гласни в неударена сричка с помощта на сродна дума, в която тази гласна е под ударение. Тук прави впечатление значителната разлика в постиженията на субтест 1 (58,8%) и субтест 2 (22,8%). Тъй като задачите в двата субтеста са зададени по идентичен начин, обяснението на тази разлика е в това, че в субтест 2 думата е в множествено число (поля) и учениците са се затруднили да намерят дума за проверка. Изводът, който може да се направи, е, че трябва да се обърне специално внимание на този въпрос както от авторите на учебници и учебни помагала, така и от началните учители, които да използват повече упражнения и вариантност в тях.

Чрез задача 7 (от отворен тип) се проверяват знанията на учениците за корелационното противопоставяне на съгласните звукове (звучни – беззвучни) и уменията им да правят проверка на правописа. Резултатите на тази задача са очаквано високи (75,5%), защото и в учебните комплекти, и в помагалата по български език тази тема е широко застъпена, присъстват много упражнения в различни варианти, които подпомагат усвояването на алгоритъма за проверка на правописа на думи с крайна звучна съгласна (или със звучна съгласна пред беззвучна). По-ниските резултати на учениците от София (73,2%) показват, че началните учители там са negliжирали тази тема и не са ѝ обърнали достатъчно внимание.

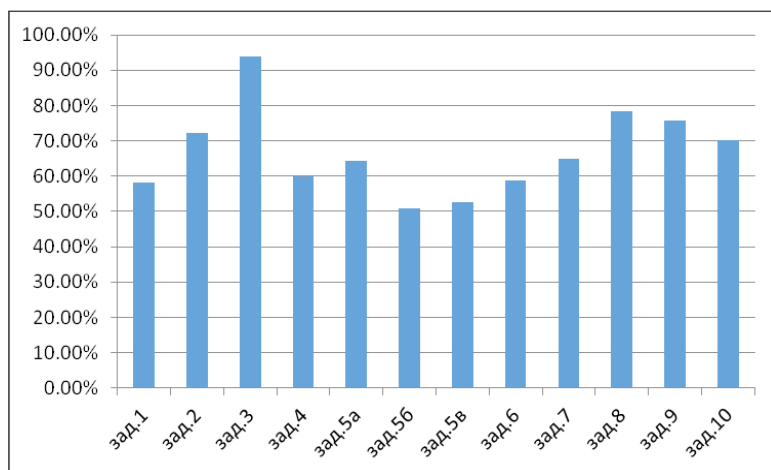
Чрез задача 8 се изследва доколко са овладени знанията на учениците за глагола, като част на речта, и са формирани уменията им да го разпознават и разграничават от съществителното и прилагателното име. Въпреки че понятието „глагол“ се въвежда за първи път във втори клас, учениците показват високи резултати (80,1%) в разпознаването и разграничаването му. Няма статистически значима разлика в постиженията на учениците от различните региони.

С помощта на задача 9 се измерва усвояването на категорията „число на глагола“. Учениците са усвоили необходимите знания и умения за разграничаване на глаголите в единствено и в множествено число. За съжаление, уче-

ниците от регионите Пловдив (56,6%) и Разград (53,4%) изостават в сравнение със София-област (72,2%) и София-столица (74,8%).

Чрез задача 10 се установява доколко са овладени знанията от учениците за буквата „щ“ (отговаря на два звука – „ш“ и „т“). Резултатите, които показват учениците, са високи (72,7%). Това е учебно съдържание, което е коментирано широко в първи клас, упражнявано и затвърдявано е във втори. Разликата в постиженията между регион Пловдив (84,6%) и регион Разград (62,1%) и София-област (63,1%) е значителна и можем да очакваме тази разлика да е в резултат на различния методически подход на началните учители в изследваните паралелки (табл. 1 и табл. 2).

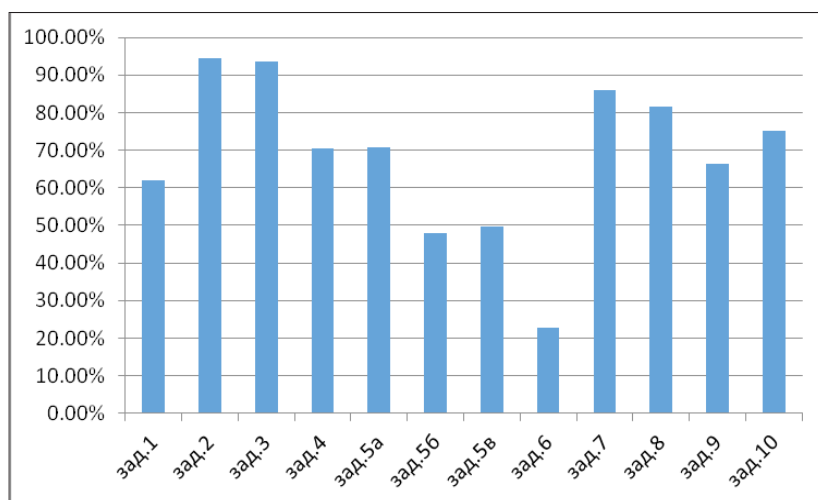
Фиг. 3 и фиг. 4 показват постиженията на учениците по задачи съответно на първия и втория субтест.

Фигура 3. Разпределение на правилните отговори по задачи на субтест 1

В резултат на казаното дотук може да се направят следните **изводи**:

- много висок процент ученици покриват очакваните резултати, свързани с учебната програма по български език и литература за втори клас;
- равнището на формиране на езиковите компетентности съответства на изискванията и очакваните резултати от обучението, регламентирани от учебната програма;
- затрудненията, които срещат учениците, са по-често в областта на понятията, въведени във втори клас;
- затрудненията на учениците може да бъдат преодоляни с помощта на повече отделено учебно време за упражнения – изучаване на български език като избираем предмет;

Фигура 4. Разпределение на правилните отговори по задачи на субтест 2

- използване от учителите на допълнителни учебни ресурси – електронни, учебни помагала;
- необходимо е повишаване на квалификацията на началните учители с оглед използването на нови и модерни техники и технологии за повишаване на методическата им компетентност.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. Изследването е реализирано по програмата на СУ „Св. Климент Охридски“ за научни изследвания през 2017 г. под научното ръководство на проф. д.п.н. Нели Иванова.
2. Министерство на образованието и науката. (2002). Учебни програми за втори клас – достъпно на <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=1&subpageId=28> (28.05.2017).
3. Министерство на образованието и науката. (2016). Учебни програми за втори клас – достъпно на <http://www.mon.bg/?go=page&pageId=1&subpageId=28> (28.05.2017).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Ivanov, I. (2006). *Pedagogicheska diagnostika*. Shoumen: Universitetsko izdatelstvo "Episkop Konstantin Preslavski" [Иванов, И. (2006). *Педагогическа диагностика*. Шумен: Университетско издателство „Епископ Константин Преславски“].

- Ivanova, N. (2007). *Savremennoto obuchenie po balgarski ezik I literatura v nachalnia etap na obrazovanie* Chast parva Balgarski ezik. Sofia: Obrazovanie [Иванова, Н. (2007). *Съвременното обучение по български език и литература в началния етап на образование. Част първа – Български език*. София: Образование].
- Stoyanova, F. (1996). *Testologia za uchiteli*. Sofia: Atika [Стоянова, Ф. (1996). *Тестология за учители*. София: Атика].

THE LEVEL OF LANGUAGE COMPETENCES ACQUISITION IN PUPILS IN SECOND GRADE

Abstract. Second grade pupils show a high level of language competence formation in line with the second grade curriculum. There is a statistically significant difference in the achievements of girls and boys. Pupils have mastered the syntax knowledge and skills to a very high level. They show lower morphology results: they have mastered spelling knowledge of voiced consonants in the end of the word, as well as spell-checking skills, but they find it difficult to check the spelling of an unstressed vowel, especially if the word is plural; they are able to distinguish the studied parts of speech, define their grammatical gender category and differentiate between singular and plural forms.

✉ **Ms. Desislava Petrova, PhD student**

Faculty of Education

Sofia University

E-mail: dessyempetrova@gmail.com